

2141 woorden.

Creativiteit en de stad. Hoe de creatieve economie de stad verandert.

Onder redactie van Simon Franke en Evert Verhagen. *Reflect#05*, Nai-uitgevers Rotterdam.

Isbn 9056624601 – 240 pp.

The flight of the creative class.

Richard Florida. HarperCollins New York.

Isbn 006075690X – 326 pp.

Recentelijk verscheen een tweetal nieuwe boeken over creativiteit en economische groei: *The Flight of the Creative Class* van de Amerikaanse economisch geograaf Richard Florida (verder aangeduid als *The Flight*), en het Nederlandse *Creativiteit en de Stad* van Nai-uitgevers (verder aangeduid als *Reflect#05*), een verzameling essays die de aandacht wil vestigen op relevante maatschappelijke thema's voor architectuur, stedenbouw en vormgeving. De essays in *Reflect#05* stammen hoofdzakelijk van een bijeenkomst in 2003 over 'Creativity and the City' in Amsterdam. *The Flight* was toen nog niet verschenen. De essays gaan dan ook voornamelijk over het ideeëngoed dat Florida in zijn in 2002 verschenen, en veelbesproken boek *The Rise of the Creative Class* heeft verwoord, en waarmee hij veel heeft bijgedragen aan de huidige belangstelling voor cultuur, economie en stedelijke ontwikkeling. Florida introduceerde het begrip 'creatieve klasse' die hij ziet als motor en aanjager van de huidige stedelijke diensteneconomie. Waar de creatieve klasse woont, vestigen bedrijven zich, worden veel nieuwe bedrijven gestart en neemt dientengevolge de werkgelegenheid toe. Want de creatieve klasse is niet alleen creatief en innovatief, ze besteden ook veel geld aan verschillende vormen van uitgaan zoals de horeca en theater. Kortom, de creatieve klasse als vliegwiel van de economie. Volgens Florida is menselijke creativiteit uiteindelijk dé motor van economische groei in de 21ste eeuw, en de stad is de plek waar het allemaal gebeurt (Van Aalst e.a. 2005).

In het eerste hoofdstuk van *Reflect#05* maakt Florida duidelijk waarom bepaalde steden een concentratie aan creatieve, innovatieve en ondernemende mensen kennen. Omdat deze steden de creatieve klasse aanspreekt. Steden kunnen een leidende positie in de wereldeconomie bemachtigen indien zij goed scoren op de zogenaamde drie T's: Talent (het opleidingsniveau van de beroepsbevolking en de rol van universiteiten daarin), Technologie (innovatie) en Tolerantie (openheid naar

immigranten, kunstenaars en entrepreneurs). Tolerantie is in Florida's verhaal de belangrijkste van de drie: een creatieve stad kent een voortdurende stroom van nieuwkomers, die een stad van vers en innovatief bloed voorziet. Tolerantie is de bakermat van de creatieve stad, waar productieve en creatieve mensen graag wonen. Belangrijker nog dan een bewijs voor de exacte werking van deze concepten is de suggestie dat de drie T's ook door lokale overheden zijn te creëren. Reden waarom iedere zichzelf respecterende stad in Nederland zich de laatste jaren heeft gestort op creatieve sectoren, creatieve milieus, creatieve wijken en creatieve verzamelgebouwen.

Deze beknopte samenvatting van Florida's boek uit 2002 wordt handzaam aangeboden in zowel *Reflect#05* als in de eerste hoofdstukken van *The Flight*. In *Reflect#05* trekt er vervolgens een stoet auteurs voorbij die in eerste instantie bijzonder kritisch klinken, maar alle ook concluderen dat het kind niet met het badwater moet worden weggegooid: iedereen is het erover eens dat afgezien van de aplomb van de presentatie het een bijzonder actueel, bruikbaar, toegepast en beleidsgevoelig gedachtegoed behelst. De kritiepunten zijn evenwel niet mals. Uit de boeiende bijdrage van Robert Kloosterman in *Reflect#05* valt bijvoorbeeld de opsomming te destilleren dat (1) causale relaties tussen de aanwezigheid van creatievelingen en economische groei ronduit slecht zijn gemeten (dat ze in dezelfde plekken voorkomen is geen bewijs van causaliteit). Hieruit bedenk ik verder dat (2) economische sterk groeiende steden ook weer talentvolle immigranten aantrekken ('reverse causation') waar geen rekening mee wordt gehouden. Vervolgens gaat Kloosterman verder met (3) het vaag gedefinieerde ruimtelijke schaalniveau van Florida's analyses (gaat het nu om de stad of de stadsregio?); met (4) de te brede definitie van wat Florida creatieve klasse noemt (behalve de loodgieter lijken alle beroepen creatief – een ommissie die overigens is rechtgezet in het nieuwe boek *The Flight* waarin voor het eerst ook een enge definitie is opgenomen). Het gaat verder met (5) het blindstaren van Florida op patenten en research & development als mantra van lokale groei, wat de globaliseringstendens van kennisnetwerken lijkt te vergeten (wat overigens ook in *The Flight* wordt genuanceerd); met (6) het missen van de subtiliteit van de samenstellende delen van de creatieve klasse over verschillende stedelijke milieus (zijn alleen de grootste steden potentievol of ook kleinere steden, voor kunstenaars of voor ICT-ers?); met (7) het missen van de verklaringskracht van levensfasen van sectoren en bedrijven (voor ICT-bedrijvigheid

lijkt het conceptueel allemaal beter te passen dan voor de machine-industrie, terwijl de laatste arbeidsproductiever is); en met (8) het feit dat Florida in zijn analyses niet controleert voor andere zaken die stedelijk-economische groei veroorzaken, zoals bereikbaarheid, lokale lasten en de aanwezigheid van klanten en toeleveranciers. Dit achtste punt vind Kloosterman overigens niet zo erg, want dat is de "bekende riedel die het perspectief op stedelijk-economisch beleid niet doen kantelen, terwijl de ideeën van Florida dat wel kunnen" (p.63).

De acht kritiekpunten zijn van dermate fundamenteel belang- te beginnen met de eerste of we creativiteit wel kunnen meten laat staan economisch evalueren - dat ik in de bundel graag empirisch onderzoek had gezien dat deze aspecten daadwerkelijk goed onderzoekt. Helaas worden er slechts enkele beperkte pogingen ondernomen. Saris & Brouwer geven in hun bijdrage inzicht in de verschillende samenstellende milieus van steden, evenwel vooral gebaseerd op een typologie van werkzame personen in loondienst naar sectoren, terwijl de creativiteit vooral opgesloten zit in ongeregistreerde beroepsbeoefenaars als kunstenaars. Kloosterman, Rutten en Saris & Brouwer concluderen in hun bijdragen alle dat de Noordveugel van de Randstad (de regio's rond Amsterdam en Utrecht) het brandpunt is van creatief Nederland. Maar hoe gevoelig is dit voor arbitraire definities, en welke locatiefactoren verklaren dat patroon daadwerkelijk? Hebben andere regio's weinig ontwikkelingskansen? Het boek geeft op deze vragen nergens antwoord, terwijl het beleid (nog steeds) hunkert naar ter zaken doende evaluaties. In hun inleiding geven de editors, Simon Franke en Evert Verhagen, evenwel aan dat het gemis aan causale en kwantitatieve onderbouwing niet zo erg is. "Aan definitiekwesties moet niet teveel aandacht worden gegeven (...) en de meeste auteurs in dit boek tonen de ontwikkeling van de sector overtuigend aan zonder daar cijfermateriaal bij nodig te hebben" (p.12). Indien men met mij hierover teleurgesteld is, kan voor meer kwantitatief onderbouwde Nederlandse analyses te rade worden gegaan in bijdragen buiten het boek, zoals bij Marlet & Van Woerkens (2004) en van Aalst e.a. (2005). Het gaat daarentegen in *Reflect#05* om het kantelen van stedelijk-economisch beleid op basis van de implicaties uit Florida's boeken.

Maar wat zijn dan die belangrijke implicaties? Uit de twee boeken destilleer ik er vijf. En ze gaan best ver. In het kort komt het erop neer dat in de zoektocht naar een verklaring voor regionale economische groei in ontwikkelde landen de traditionele

locatiefactoren (zoals lonen, grondprijzen, bereikbaarheid) de laatste jaren steeds meer terrein verliezen aan zachte factoren, die gerelateerd zijn aan de kwaliteit van de werknemer, zijn woonomgeving en interactie tussen werknemers onderling. Hoewel naar mijn mening deze zaken over de tijd gradueel veranderen (evolutionair), hebben vrijwel alle bijdragen – en die van Florida zeker – een revolutionaire insteek. Oude paradigma's worden resoluut als niet meer terzake doend bij het vuilnis gezet, de nieuwe worden massaal ingekocht. In het kort: (1) De woonomgeving (vooral van creatievelingen) wordt belangrijker als economisch milieu dan de werkomgeving. Bedrijven verhuizen dus naar de favoriete woonplekken van de kenniswerkers. In Nederland is daar weinig van te merken (Van Oort e.a. 2003), en ook Bontje & Musterd tonen in hun bijdrage in *Reflect#05* in kort bestek aan dat 'de woonomgeving' van 'de kenniswerker' niet bestaat. Kenniswerkers blijken voorkeuren te hebben voor zowel centraal-stedelijke locaties, maar vaak ook voor groeikernen en suburbane locaties. (2) De stad wordt belangrijker als consumentencentrum, en minder belangrijker als producentencentrum. (3) Dat bedrijvigheid het moet hebben van schaalvoordelen (massaproductie) wordt verdrongen door bedrijven die het moeten hebben van netwerkvoordelen en 'economies of scope'. (4) De stad wordt van een verzameling fysieke functies vooral een verzameling van culturele en sociale functies. (5) Door creativiteit in de stad te bevorderen wordt gewerkt aan convergentie tussen lage- en hoge inkomensklassen, want je hoeft niet hoog opgeleid te zijn om creatief te zijn. Florida noemt zijn theorie daarom expliciet een bijdrage aan sociale cohesie, en wijst in zijn hoofdstuk in *Reflect#05* kritiek aangaande divergentie tussen een elite en een grote groep daarbuiten, rigoureuus af. Franke & Verhagen daarentegen spreken in hun inleiding van *Reflect#05* verwarrend genoeg toch maar wel over een "nieuwe elite" (p.15).

Zo genuanceerd geformuleerd zal niemand het oneens zijn met de vijf stellingen – de gesignaleerde zaken worden ook relatief belangrijker. Maar de verhouding of afweging tot de 'ouderwetse' zaken, "de bekende riedel", de lokalisering van netwerkrelaties ten opzichte van de internationalisering ervan (Van Oort e.a. 2006), de rol van opleidingsniveau (human capital) ten opzichte van creatief kapitaal (een hoog oplopend debat van Florida met de Harvard econoom Glaeser) – die afwegingen worden in de twee publicaties niet geboden. Producerende sectoren, werkmilieus, relaties tussen steden, schaalvoordelen en universiteiten: het zijn not-done woorden in *Reflect#05*. In het paradigma dat daarvoor in de plaats naar voren komt hangt de

creatieve stad daarentegen samen met een pluriform palet van nieuwe concepten: de droomsamenleving (Franke & Verhagen), een inmiddels geïnstitutionaliseerde *governance* structuur met eigen bevoegdheden, genaamd de 'creativiteitsbeweging' (waarvan de oprichtingsakte en de stamboom uitputtend worden besproken door Landry), een nieuw geloof en een nieuw discours (Rutten), het rondhangen bij kunst (Ruyters), een *maakbare* stedelijke samenleving van ontmoeten, ontdekken en innoveren (Van den Steenhoven), het nachtleven van Amsterdam (Hemker & Koopman), het transformeren van industrieel en militair erfgoed voor creatievelingen (Verhagen, Van Dalm) en de post-spektakelstad (Thackara). Zef Hemel werd in 2002 door *Elsevier* beticht van parmantige prietpraat toen hij als één van de eersten een bijeenkomst organiseerde over creatieve steden. Voor iemand die op zoek is naar een gedegen onderbouwing van de economische effecten van de creatieve klasse of de creatieve industrie (overigens ook verschillende concepten) bieden de bijdragen in *Reflect#05* geen soelaas. Verder lijken de in *Reflect#05* beschreven 'toolkits' van Saris en Landry zich te richten op de veronderstelde maakbaarheid van de creatieve stad. Subsidiëring, gebouwen aanbieden, Hogescholen inschakelen, intermediairs. Het functioneert nu toch ook al zonder al deze bemoeienis? Bovendien ontkent het de regels van economische competitie die succesvolle van falende entrepreneurs scheidt – ook in de creatieve industrieën en beroepen. Nogal wat auteurs in *Reflect#05* zijn dat overigens met me eens.

Tenslotte: Florida's nieuwe boek *The Flight of the Creative Class* is nog niet echt aan bod gekomen. Als het gaat om de creatieve stad, biedt dat nieuwe boek geen verrassingen. De eerste drie hoofdstukken geven een samenvatting van zijn boek uit 2002. Bovendien wordt iedereen die zich ooit kritisch over dat 2002-boek heeft uitgelaten afgeschilderd als *single-minded* en niet creatief en innovatief. Het zijn er nogal wat. Florida duldt weinig tegenspraak. Hoofdstuk 4 tot en met 6 richten de focus op globalisering. Er is sprake van een global-local paradox: kennisnetwerken lokaliseren niet alleen (in creatieve gemeenschappen in steden), ze internationaliseren ook – een bevinding die andere economisch-geografen al eerder hebben gedaan. Florida ontdekte het toen hij Amerikaanse studenten ontmoette in Australië, en in Oslo komt hij ineens Chinese kenniswerkers tegen. Dat stemt volgens hem tot nadenken. Geïntrigeerd door dit fenomeen blijkt bij naspeuring dat drie op de vier Nobelprijswinnaars in de VS oorspronkelijk van buitenlandse origine zijn (p.101). En zo ontstond de volgende, gesimplificeerde nieuwe boodschap.

Amerika is groot geworden door ondernemende immigranten (*Creativity Matters*). Die kwamen vanwege de grote mate van tolerantie (*The Open Society*). Maar twee ontwikkelingen bedreigen op de lange termijn de economische concurrentiepositie van de VS: andere landen worden ook toleranter (de *New Competitors*, vooral in Europa), en na 9/11 laat de VS relatief weinig hoogopgeleiden toe vanuit het Midden- en Verre Oosten (*The Closing of America*). Per saldo vlucht de creatieve klasse dus de VS uit, en als dat zo doorgaat is het einde zoek (*Divided we Fall*). De pakkende hoofdstuktitels vertellen het verhaal, je hoeft de 500 pagina's niet eens echt te lezen. Florida wil iedereen wakker schudden. Het boek geeft een interessant beeld van post 9/11 Amerika. Maar ik denk dat de planoloog of economisch geograaf na deze synopsis het badwater verder rustig kan weggooien – er zitten geen ruimtelijke kinderen meer in.

Frank van Oort

Bijzonder hoogleraar Stedelijke Economie, Universiteit Utrecht & Ruimtelijk Planbureau.

Literatuur:

- Van Aalst, I., O. Atzema, R. Boschma, F. Heinz & F. van Oort (2005), "Creatieve klasse en regionaal-economische groei". Onderzoeksrapport Ministeries van EZ en OCW, Den Haag.
- Florida, R. (2000), *The rise of the creative class*. New York: Basic Books.
- Marlet, G. & C. van Woerkens (2004), "Het economisch belang van de creatieve klasse". *Economisch Statistische Berichten*, pp.280-283.
- Van Oort, F.G., A. Weterings & H. Verlinde (2003), "Residential amenities of knowledge workers and the location of ICT-firms in the Netherlands". *Journal of Economic and Social Geography (TESG)* 94(4), pp. 516-523.
- Van Oort, F.G. e.a. (2006), *Economische netwerken in de regio*. Rotterdam: Nai-uitgevers & Ruimtelijk Planbureau.